

PRED STO ROKMI SA NARODIL PÁL MALÉTER¹

Patrik DERFIŇÁK

Udalosti búrlivého i keď „krátkeho 20. storočia“ v mnohých ohľadoch zásadne zmenili život nielen jednotlivcov, ale i celých národov. Ešte výraznejšia je táto zmena pri porovnaní s „dlhým 19. storočím“. O tom, akými neočakávanými cestami sa zrazu nútene uberali osudy ľudí, nájdeme množstvo príkladov. Jedným z tých, ktorí sa vďaka nečakaným udalostiam rýchlo aj keď len nakrátko dostali do popredia, je napríklad prešovský rodák Pál Maléter (4. septembra 1917 – 16. júna 1958). Narodil sa vo váženej a pomerne zámožnej evanjelickej rodine, ktorá mala blízky vzťah nielen k Prešovu, ale i neďalekým Košiciam. Prvým jeho otec Dr. Štefan Maléter (1870 – 1933) nastúpil ako profesor na prešovskú právnickú akadémiu, pôsobil okrem iného ako zástupca starostu Košíc. O vážnosti, ktorej sa v prostredí Prešova i Košíc tešil, svedčí tiež skutočnosť, že ho v školskom roku 1916/1917 zvolili za riaditeľa prešovského evanjelickeho kolégia.² Blízky vzťah k Prešovu mala i matka Pála Malétera Margita Laknerová. Jej otec Dr. Á. Lakner dlhé roky pôsobil ako hlavný mestský lekár a vybudoval si aj rozsiahlu súkromnú prax.³

Ak by sa Pál Maléter nenarodil v úplnom závere „dlhého 19. storočia“, pravdepodobne by pokračoval v stopách svojich predkov. Po skončení gymnázia sa totiž rozhodol pre povolanie lekára a nastúpil aj na Lekársku fakultu Karlovej univerzity v Prahe. Popri návšteve prednášok sa intenzívne zapojil aj do miestneho študentského života, pričom mu situáciu značne uľahčila jeho dobrá jazyková vybavenosť. V tomto smere nadviazal na športové i spoločenské aktivity, ktoré intenzívne rozvíjal ešte ako gymnazista v Prešove. Z viacerých možno spomenúť zapojenie sa do skautingu, kde sa v roku 1935 stal veliteľom jedného z miestnych oddielov, v ktorom sa hovorilo prevažne po maďarsky. Rozpad monarchie a s tým spojená strata hodnoty časti rodinného majetku uloženého v cenných papieroch, rovnako ako odchod otca do dôchodku a tiež jeho následné úmrtie, veľmi negatívne zhoršili finančnú situáciu rodiny.⁴ Táto skutočnosť, podobne ako politické udalosti rýchlo smerujúce k rozpadu

-
- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.
  - 2 Vydal aj niekoľko knižných prác, napr. *A választói reform* (1912) či *Az Athéni demokrácia* (1913). Angažoval sa v slobodomurárskom hnutí, založil viacero spolkov, pracoval aj ako vydavateľ a redaktor. Pozri napríklad JAVOR, Martin. *Slobodomurárske hnutie v Košiciach*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009.
  - 3 Matka Pála Malétera bola v roku 1915, keď sa vydala za Dr. Istvána Malétera už vdovou po G. Ghillánym. O Dr. Á. Laknerovi pozri aj DERFIŇÁK, Patrik. *Zdravotníctvo na Šariši v závere 19. storočia*. In *Fragmentsy z historie medicíny a veterinárního lékařství*. Eds. Radek Slabotínský – Pavla Stöhrová. Brno : Technické muzeum v Brně, 2016, s. 107.
  - 4 Maléterovcom patrilo nájomný dom v Košiciach i na Gemeri. Viaceré vydavateľské projekty Istvána Malétera realizované po jeho odchode na odpočinok, napríklad vydanie časopisu *Magyar Figyelő* (1933), si však vyžiadali pomerne vysoké náklady. Tie následne chýbali pri zabezpečovaní potrieb rodiny.

Československa viedli k rozhodnutiu, že po štyroch semestroch predbežne ukončil štúdium v Prahe. Po podpísaní Mníchovskej dohody sa vrátil domov do Prešova. Tu prijal viaceré funkcie v hnutí miestnej maďarskej menšiny (napr. Sárosi Nemzeti Tanács).

Po tzv. viedenskej arbitráži sa rozhodol odísť do Maďarska, konkrétne do Budapešti. Tu našiel útočisko u svojej nevlastnej sestry Margity.⁵ Súčasne bolo rozhodnuté, že od konca roku 1938 bude Pál Maléter medicínu študovať v Budapešti, na univerzite Petra Pázmánya. Vzhľadom na narastajúce finančné problémy i stúpajúce životné náklady spojené so štúdiom musel už v roku 1939 štúdium predčasne ukončiť. Pri snahe zabezpečiť si dostatok prostriedkov mu nepomohli ani rôzne príležitostné práce či predaj novín v uliciach Budapešti. Problémy s peniazmi i vzdelávaním nakoniec vyriešil tak, že sa dobrovoľne prihlásil do armády. Po jej absolvovaní mal nárok ako jednoročný „dobrovoľník“ získať maďarské štátne občianstvo. Od roku 1940 sa tak zapísal a začal študovať na prestížnej budapeštianskej vojenskej akadémii Ludovica.⁶ Vzhľadom na prebiehajúcu vojnu štúdium muselo prebiehať v zrýchlenom režime a po dvoch rokoch sa s dôstojníckou hodnosťou (poručík) na vlastnú žiadosť vrátil slúžiť do Košíc, ktoré sa stali po viedenskej arbitráži súčasťou Maďarska. Od apríla 1944 bol nasadený v bojoch na východnom fronte. Už v máji roku 1944 ho zranili a dostal sa do sovietskeho zajatia. O mesiac neskôr sa však ako dobrovoľník prihlásil, aby bojoval proti nemeckým jednotkám. Spočiatku bol nasadený ako partizán v Sedmohradsku. V januári 1945 pôsobil v Debrecíne, kde v tom čase sídlila dočasná maďarská vláda. Do novobudovanej maďarskej armády tu vstúpil v hodnosti nadporučíka a veliteľa strážneho práporu.

V tejto hodnosti sa stal v roku 1945 aj členom maďarskej komunistickej strany. Ako profesionálny vojak pôsobil aj po skončení druhej svetovej vojny, pričom v nasledujúcich rokoch pomaly stúpал v rebríčku vojenských hodností a rôznych funkcií. V roku 1954 bol nakoniec povýšený na plukovníka.⁷ S rodným mestom však ani po druhej svetovej vojne nestratil kontakt a aspoň raz ročne navštevoval svoju matku, žijúcu v byte na dnešnej Hlavnej ulici v Prešove. Zásadný zlom v živote Pála Malétera priniesla demonštrácia na podporu poľských robotníkov, ktorá sa v hlavnom meste Maďarska 23. októbra 1956 premenila na ozbrojenú vzburu. Tento spontánny prejav nespokojnosti obyvateľstva bol namierený proti komunistickému režimu. Preto už od 24. októbra 1956 boli v uliciach Budapešti sovietske jednotky, ktoré sa usilovali potlačiť ozbrojený odpor obyvateľstva. To viedlo k tomu, že predstavitelia komunistickej strany vyslali Pála Malétera, aby s pomocou vojakov nachádzajúcich sa

---

5 Margita Ghillányová, neskôr Sárközyová, pochádzala z prvého manželstva matky Pála Malétera s Györgyom Ghillánym.

6 Presne Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia, založenej už v roku 1808.

7 Vojenskú kariéru do istej miery negatívne ovplyvňoval jeho rodinný život. V roku 1945 sa oženil s Máriou Pauszovou, pričom mali v nasledujúcich rokoch tri deti. Manželka pochádzajúca z košickej, prísne katolíckej rodiny však nedokázala úspešne absolvovať komunistickú „prevýchovu“. Neskôr sa rozviedli a Pál Maléter sa na jar roku 1954 znovu oženil s Juditou Gyenesovou. Prvý sobáš 8. mája 1954 bol civilný. Druhý cirkevný, uskutocnený iba o niekoľko dní neskôr, bol však tajný. Uskutočnil sa v byte niekdajšieho evanjelického biskupa D. Kuthyho, s ktorým sa Pál Maléter zoznámil ešte v závere tridsiatych rokov.

v budapeštianskych Kiliánových kasárňach „urobil poriadok“ v okolitých uliciach, kde sa odohrávali najprudšie strety so sovietskymi vojakmi. Navyše hrozilo, že obsadením týchto kasární mohli povstalci získať ďalšie zbrane, ktoré mohli odpor ešte povzbudiť.

V priebehu niekoľkých málo dní sa však Pál Maléter z vysokého, no celkovo málo známeho dôstojníka premenil na jedného z výrazných predstaviteľov maďarskej opozície. Namiesto potlačenia vzbury sa dostal do jej popredia, čo vzápätí aj oficiálne oznámil svojim nadriadeným. O tom, ako sa vlastne Pál Maléter dostal do popredia ozbrojených stretnutí existuje viacero dobových záznamov i osobných svedectiev účastníkov. Dňa 2. novembra 1956 napríklad uviedli: „Traja ľudia sú dnes najpopulárnejší v hlavnom meste, ale snáď i v celom Maďarsku, Maléter, Mindszenty, Nagy Imre. Je zaujímavé, že spomedzi nich sú dvaja komunisti (ľudia stranu nenávidia, no jednotlivých jej členov majú radi). Maléterova všeobecná obľuba sa zrodila zo dňa na deň. Predtým sme ani nevedeli, že existuje.“⁸ Kiliánove kasárne a ich okolie sa stali rýchlo symbolmi odporu voči sovietskym jednotkám. Samotný Pál Maléter sa 26. októbra 1956 ujal velenia nielen vojakov v kasárňach, ktoré mu zverili, ale v závere októbra 1956 koordinoval akcie povstalcov v uliciach Budapešti. Následne sa zúčastnil na viacerých dôležitých rokovaní. Vzhľadom na komplikovaný vývoj politickej situácie a stále sa rozširujúce prejavy odporu obyvateľstva vznikla snaha zapojiť Pála Malétera do oficiálnej reprezentácie krajiny. Prvý novembrový deň ho najvyšší maďarskí predstavitelia vymenovali za zástupcu ministra obrany. Hneď nasledujúci deň ho menovala vláda za ministra národnej obrany, pričom súčasne bol povýšený do hodnosti generálporučíka. Jeho sídlom naďalej zostali Kiliánove kasárne. Tu viedol 2. novembra 1956 rokovania so sovietskymi vojenskými zástupcami, ktoré sa skončili predbežnou dohodou o tom, že sovietske vojská by mohli opustiť Maďarsko najneskôr do januára nasledujúceho roku.

Dňa 3. novembra 1956 bola definitívne vytvorená a verejnosti predstavená nová koalíčná vláda vedená ministerským predsedom a súčasne aj ministrom kultúry Imre Nagyom, v ktorej figuroval ako minister národnej obrany Pál Maléter. Nový minister na ten istý deň predvolal na ministerstvo národnej obrany viacerých vysokých dôstojníkov maďarských ozbrojených síl. Ich úlohou bolo rozhodnúť, ako riešiť vzniknutú situáciu. Snahou bolo dostatočne sa pripraviť na večerné rokovania so zástupcami sovietskej strany. O 21. hodine sa maďarská vojenská delegácia dostavila na dohodnuté miesto. Tu však generál Ivan Serov, vtedajší veliteľ KGB, celú delegáciu vysokých dôstojníkov, v ktorej okrem ministra boli napríklad veliteľ generálneho štábu István Kovács dal zatknúť.

Pál Maléter zostal vo väzbe sovietskych vojsk až do januára 1957, keď ho odovzdali do rúk zástupcom maďarského ministerstva vnútra. Vzhľadom na vývoj pomerov v krajine jeho prvá manželka i s deťmi emigrovala z Maďarska do Spojených štátov amerických. Pál Maléter bol súdený a spoločne s ďalšími predstaviteľmi revolučného procesu nakoniec aj odsúdený na trest smrti. Dňa 16. júna 1958 ho v budapeštianskej väznici popravili spoločne s Imre Nagyom a Miklósom Gimesim.

---

8 ZIMÁNDI, Pius. *A forradalom éve. Krónika 1956-ból*. Budapest : Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, 1992, s. 226.

Napriek tomu, že v Maďarsku je meno Pála Malétera zaradené medzi hrdinov a obeť revolúcie roku 1956, v rodnom meste patrí k osobnostiam, ktoré stále iba čakajú na zaslúženú pozornosť.

Použitá literatúra:

- CZENTHE Miklós. Az evangélikus Maléter. In *Evangélikus Élet*. 43/2007. Dostupné na <http://www.evelet.hu/archivum/2007/43/081>
- DERFIŇÁK, Patrik. Zdravotníctvo na Šariši v závere 19. storočia. In *Fragmenty z histórie medicíny a veterinárneho lékařství*. Eds. Radek Slabotínsky – Pavla Stöhrová. Brno : Technické muzeum v Brně, 2016. s. 104 – 112. ISBN 978-80-87896-31-0.
- JAVOR, Martin. *Slobodomurárske hnutie v Košiciach*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009. 202 s. ISBN 978-80-8068-985-8.
- ZIMÁNDI, Pius. *A forradalom éve. Krónika 1956-ból*. Budapest : Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, 1992. 391 s. ISBN 963 7911 39 1